

<https://doi.org/10.15407/vuchk2020.01.153>

УДК 94(477.82)«1901/1930»:351.74+94(438)«1901/1930»:351.74

*Олег РАЗИГРАЄВ**

Степан Бойко (1901–1930): націонал-комуніст та політв'язень міжвоєнної Польщі

Мета – на підставі опрацювання маловідомих документів з фондів центральних та регіональних архівів України та Польщі дослідити нелегальну ліворадикальну політичну діяльність на теренах Холмщини, Східної Галичини та Волині одного з керівників КПЗУ С. Бойка та її наслідки в індивідуальному та загальнопартійному вимірі.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціально історичних методів дослідження, в тому числі проблемно-хронологічного, синхронного, діахронного, порівняльно-історичного, біографічного, мікроісторії та ін.

Висновки. Постать С. Бойка є неоднозначною та суперечливою, й становить вагомий елемент нелегального суспільно-політичного життя Холмщини, Волині та Східної Галичини міжвоєнної доби. Незважаючи на нетривале життя та ще менший період політичної активності, С. Бойко залишається одним із ключових діячів КПЗУ. Досліджуваній уродженець Холмщини вже з початку входження регіону до Другої Речі Посполитої розпочав роботу, спрямовану проти польської присутності, поширював комуністичну ідеологію націоналістичного спрямування, а зі створенням КПЗУ став її активним членом. Широкої популярності С. Бойка сприяла не лише його помітна партійна діяльність, в тому числі керування Станіславським, Львівським (підмиським), Холмським та Волинським окружними комітетами КПЗУ, але й ряд інших подій. Зокрема, участь в якості підсудного у важливому в історії ліворадикального руху Холмщини судовому процесі 1926 р. у м. Замостя над 54-ма мешканцями цього регіону, трагічна загибель у 1930 р. та використання його постаті в кому-

* *Разиграєв Олег Володимирович* – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк), доктор гуманістичних наук Університету Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Польща); razygraev@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-6936>.

ністичній пропаганді упродовж 1930-х рр. Особливу увагу в цьому контексті варто звернути на резонансний Луцький судовий процес 1934 р. супроти членів та симпатиків КПЗУ. Досліджувана постать залишилася у комуністичній пропаганді й після Другої світової війни. Одним з її проявів було спорудження в м. Луцьку, з нагоди 30-ї річниці «возз'єднання» Західної України з УРСР, пам'ятника С. Бойку в 1969 р. Монумент було демонтовано кілька років тому в контексті загальнодержавної кампанії декомунізації.

Ключові слова: Волинь, Східна Галичина, Холмщина, С. Бойко, КПЗУ, політв'язень, репресії.

Після поразки Української національної революції 1917–1921 рр. українські землі опинилися у складі різних держав. Волинь, Східна Галичина, Надсяння, Підляшшя та Холмщина відійшли до адміністративно-територіальних меж Польщі, яка змогла після понад столітньої неволі відродити та утвердити свою незалежність. Більшість українців сприйняли польську владу з осторогою та неприязню, що було зумовлено низкою причини, зокрема її національною та релігійною політикою, складною економічною ситуацією у перші роки після Великої війни, почуттям зневіри після програних національно-визвольних змагань, тощо.

У цій ситуації невдоволення місцевого населення поляками намагалися використати більшовики, які після поразки ідеї світової комуністичної революції прагнули активізувати та очолити антипольський диверсійний та повстанський рух, фінансували місцеві ліворадикальні політичні утворення, а згодом і нелегальну Комуністичну партію Західної України (КПЗУ), яка поставила собі за мету «відірвати» ці землі від Польщі та приєднати їх до СРСР. Відповідно, такі наміри та дії комуністів порушували територіальну цілісність Другої Речі Посполитої, а відтак переслідувалися згідно закону¹. Таким чином, учасники ліворадикального руху наражали себе на репресії польських правоохоронних структур, які намагалися в будь-який спосіб

¹ Див. більше: *Razyhrayev O. Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym.* – Warszawa: Wyd-wo IPN, 2019. – S. 104–124, 202–225.

нейтралізувати антидержавний рух. Серед тих, хто протиставив себе польським властям, сповідував радянофільські ідеї з національним спрямуванням був С. Бойко – член КПЗУ, у різний час секретар Станіславського, Львівського (підміського), Холмського та Волинського окружних комітетів цієї політсили². Попри нетривале життя, С. Бойко, завдяки активній нелегальній політичній діяльності та трагічній загибелі, зумів перетворитися в одного з лідерів ліворадикального руху Західної України та його символу вже після смерті.

Абсолютна більшість праць, в яких згадувалася політична діяльність С. Бойка, закономірно побачили світ у радянський період. Цим роботам притаманна надмірна заідеологізованість та ідеалізація одного з лідерів КПЗУ, який виступає як активним діячем ліворадикального антипольського руху в 1920-х рр., так і «жертвою польського буржуазного режиму» 1930-х рр. У такому світлі підготовлені праці І. Васюти³, О. Михайлюка та І. Кічія⁴, Р. Оксенюка⁵, Ю. Сливки⁶ тощо.

Зі здобуттям незалежності України перенасичена комуністичною проблематикою вітчизняна історіографія здебільшого мало звертала увагу на ліворадикальний рух у регіоні. В той же час, з'явився ряд ґрунтовних праць, присвячених суспільно-політичному життю Волині та Східної Галичини міжвоєнної доби, в яких комуністичний рух аналізується в контексті партійного структурування та містяться згадки й про антипольський повстанський рух. У цьому контексті слід згадати дослідження

² *Науменко К.Є.* Бойко Степан Іванович // *Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Ін-т історії України.* – К.: Наук. думка, 2003. – Т. 1: А–В. – С. 325–326.

³ *Васюта І.К.* Селянський рух на Західній Україні в 1919–1939 рр. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 221 с.

⁴ *Михайлюк О.Г.* Історія Волині. З найдавніших часів до наших днів. – Львів: Вища школа, 1988. – 238 с.

⁵ *Оксенюк Р.Н.* Нариси історії Волині: 1861–1939. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1970. – 275 с.

⁶ *Сливка Ю.Ю.* Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). – К.: Наук. думка, 1985. – 272 с.

М. Гона⁷, Р. Давидюк⁸, О. Зайцева⁹, М. Кучерепи¹⁰ тощо. Окремі відомості про загибель С. Бойка можемо віднайти у книзі сучасного американського дослідника історії Центрально-Східної Європи П. Кенні, присвяченій політичним в'язням у світі з середини ХІХ ст. до сучасності¹¹. Загалом, варто зазначити, що звернення до постаті С. Бойка у науковій літературі характеризується епізодичністю та фрагментарністю, а його суспільно-політична діяльність потребує глибших студій та нового переосмислення у контексті сучасного стану розвитку історичної науки та нових методологічних підходів.

Відтак, мета цієї розвідки полягає у спробі висвітлення неlegalьної ліворадикальної політичної діяльності С. Бойка та її наслідків в індивідуальному та загальнопартійному вимірі¹².

⁷ Гон М.М. Зовнішній чинник антипольського повстанського руху на Волині (1921–1925) // Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – 2005. – № 4. – С. 55–61.

⁸ Кучерепа М., Давидюк Р. Волинське Українське Об'єднання (1931–1939). – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 420 с.

⁹ Зайцев О.Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939) // Укр. істор. журн. – 1993. – № 1. – С. 72–83.

¹⁰ Кучерепа М.М. Український політичний рух на Волині у 1920-х роках: спроба концептуального бачення // Велика Волинь. – 2003. – Т. 30. – С. 139–149.

¹¹ Kenney P. *Dance in Chains: Political Imprisonment in the Modern World*. – New York: Oxford University Press, 2017. – 330 p.

¹² До постаті С. Бойка автор цієї статті вже звертався у науково-популярній публікації без наукового апарату на веб-порталі «Хроніки Любарта», див. Разиграєв О. Степан Бойко. Як дядько Шухевича захищав головного комуніста Волині. «Хроніки Любарта»: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hroniky.com/articles/view/451-stepan-boiko-iak-diadko-shukhevycha-zakhyshchav-holovnoho-komunista-volyni?fbclid=IwAR3dHEnRHqHCnXB9CAI3nD7mhMTh-XXA3qI8R62-xjGKzxef439Sv0KIPd0>. – Дата звернення: 1.04.2020. Див. також цю ж статтю на порталі «Історична правда»: Його ж. Степан Бойко. Як дядько Шухевича захищав головного комуніста Волині. «Історична правда»: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/03/24/157231/>. – Дата звернення: 1.04.2020.

Степан Бойко народився 7 січня 1901 р. у с. Потуржин Томашівського повіту на Холмщині у родині Івана та Олександри Бойків. У різний час здобував освіту в гімназії та учительській семінарії¹³. Очевидно, його навчання було перервано початком Першої світової війни та наступом німецьких і австрійських військ у 1915 р., який зумовив евакуацію значної частини населення західних теренів Росії у глиб імперії. Ці процеси вимушеної внутрішньої міграції торкнулися й родини С. Бойка, яка до 1918 р. перебувала в Казані¹⁴.

Вірогідно, саме в евакуації С. Бойко познайомився та захопився комуністичними ідеями. Повернувшись до рідної Холмщини на завершальному етапі Великої війни, він опинився вже у новій державно-політичній реальності: розпадалася Російська імперія, більшовики розгорнули збройне протистояння з метою утвердження своєї влади на теренах колишніх володінь Романових, водночас відроджували свою незалежність й поляки, які бачили Холмщину, Волинь та Східну Галичину невід'ємною частиною своєї держави. У такій ситуації С. Бойко зайняв антипольську, прорадянську позицію й розпочав створення опозиційної до властей Другої Речі Посполитої підпільної молодіжної структури. Натомість, після постановня КПЗУ він став активним членом цієї нелегальної політсили й згодом очолив її керівні організаційні структури¹⁵.

Наслідком ліворадикальної діяльності С. Бойка на Холмщині у першій половині 1920-х рр. став його арешт та судове переслідування польською владою. Згідно відомостей безпекових структур Другої Речі Посполитої, вже влітку 1924 р. на теренах Грубешівського повіту Люблінського воєводства почалися ширитися чутки про вибух можливого повстання, а у вересні того ж року:

¹³ Держархів Волинської обл., ф. П-597, оп. 1, спр. 5, арк. 36.

¹⁴ *Разиграев О.В.* По обидва боки фронту. Громадські організації на Волині в роки Великої війни: 1914–1918 рр. – Луцьк: Вежа-Друк, 2018. – С. 11.

¹⁵ *Науменко К.Є.* Бойко Степан Іванович: [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Bojko_S. – Дата звернення: 21.05.2020.

«з'явилася версія, що з кресових воєводств буде утворена Україна, до складу якої увійде також колишня Хелмська губернія...»¹⁶.

У лютому 1925 р. політична поліція отримала відомості про утворення у Грубешівському повіті філії КПЗУ, що займалася формуванням збройних загонів та готувалася до повстання проти польських властей. До цієї акції мали долучитися також ліворадикали Волинського воєводства та інших сусідніх теренів. 1 березня 1925 р. за участі С. Бойка у с. Гостинне Грубешівського повіту відбулося засідання активістів місцевої ланки КПЗУ. Згідно версії слідства, з метою конспірації учасники спочатку зустрілися поблизу церкви, звідки по одному йшли до будинку, в якому мало відбутися засідання. Варто додати, що ця нарада відбувалася під таємним контролем польських цивільних спецслужб, які володіли детальною інформацією про хід зустрічі. Зокрема, там, окрім обговорення сучасного організаційного стану КПЗУ та його розбудови, було констатовано сприятливий час для проведення революції, з огляду на політичну ситуацію у Радянській Росії та її зв'язки з Китаєм, Японією та Німеччиною; наголошувалося на необхідності бойкоту сплати податків та ширенні агітації за створення українських щкіл, тощо¹⁷.

У підсумку польські безпекові та військові структури за допомогою налагодженої розвідки, а також системи конфідентів та провокаторів змогли попередити вибух можливого антипольського постання як на Холмщині, так і в ряді інших східних теренів Другої Речі Посполитої, в тому числі й на Волині. Навесні 1925 р. на теренах Грубешівщини мала місце хвиля масових арештів ліворадикальних активістів. Наприкінці травня того ж року за ґрати потрапив і двадцятичотирирічний С. Бойко. 28 травня 1925 р. він перебував у Грубешівському повітовому управлінні державної поліції, де був побитий правоохоронцями. З приводу цих подій 1 грудня 1925 р. арештант подав скаргу до прокуратури. 19 січня 1926 р. С. Бойко отримав відповідь, що

¹⁶ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАЛ України), ф. 371, оп. 1, спр. 13, арк. 1 зв.

¹⁷ Там само, арк. 3.

розгляд справи призупинено з приводу недостатньої кількості доказів¹⁸.

Упродовж досудового слідства С. Бойко перебував у в'язницях міст Замостя та Краснистав¹⁹. У пенітенціарній системі Польщі кримінально-слідча тюрма в Замості належала до II класу з можливістю утримання 150–450 в'язнів з терміном покарання від 1 до 3 років. Натомість, Красниставська в'язниця III класу була значно меншою й розраховувалася на перебування там до 150 осіб з терміном ув'язнення до 1 року. В обох цих пенітенціарних закладах могли перебувати також особи, стосовно яких провадилося слідство. Власне, С. Бойко й належав до цієї категорії²⁰.

У міжвоєнний час ліворадикальні діячі становили помітний відсоток серед контингенту в'язнів Красниставської тюрми Люблінського воєводства. У 1920-х рр. день в'язня цього пенітенціарного закладу розпочинався о 5.45 ранку, далі 45 хвилин виділялося на прибирання ліжка, з 6.30 до 7.30 – сніданок, далі до 11.30 – трудова діяльність, о 11.30 – обід, після якого продовжувалася праця, яка тривала до 17.00, 17.30 – вечеря, 18.00 – шикування та перевірка²¹. В'язні, котрі як і С. Бойко перебували під слідством, мали право працювати лише згідно власного бажання.

Вже на початку 1920-х рр. Міністерство юстиції Польщі звертало увагу на необхідність посилення цензурування кореспонденції ув'язнених спеціально підготовленими особами або навіть керівниками тюрем. Особливо це торкалося категорії «політичних» в'язнів, адже неодноразово фіксувалися випадки,

¹⁸ ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1, спр. 13, арк. 110.

¹⁹ Держархів Волинської обл., ф. П-597, оп. 1, спр. 5, арк. 48.

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: DzU RP). – 1928. – № 29. – Poz. 272. – S. 556; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa // DzU RP. – 1928. – № 64. – Poz. 591. – S. 1476.

²¹ Archiwum Państwowe w Zamościu (APZ), zesp. 99, syn. 10, s. 1.

коли в'язні могли у легальний спосіб надсилати та отримувати листи «з невідповідним та шкідливим для держави змістом». Такі листи були одним із способів комунікації із зовнішнім світом²². Листи в'язнів піддавалися цензурі упродовж усього міжвоєнного часу. До цієї процедури відповідно до законодавства, окрім керівництва тюрми, залучалися також органи суду та прокуратури²³.

Своїм правом на листування скористався й С. Бойко. Будучи в ув'язненні на час слідчих дій, він написав до матері кілька приватних листів, в яких зазначав, що кримінальна справа супроти нього та інших ліворадикальних активістів ґрунтується на зізнанні провокатора, який був засланий у середовище обвинувачених політичною поліцією. Ці листи пенітенціарна адміністрація вилучила й, після проведення каліграфічної експертизи, долучила до справи²⁴.

Під час досудового слідства С. Бойко зізнався, що належав до Української соціал-демократичної партії, а згодом й до КПЗУ²⁵. Він також підтвердив свою участь у березневому 1925 р. засіданні місцевого комітету КПЗУ у с. Гостинне Грубешівського повіту, де виконував функцію секретаря. Після цієї наради він поїхав до Хелма, де отримав комуністичну літературу, частину якої поширив у рідному с. Потуржин Томашівського повіту у ніч проти 1 травня 1925 р. Зі слів інших свідків, С. Бойко був «видатним партійним діячем» та «прагнув революції». В акті обвинувачення зазначалося також, що у жовтні 1924 р. після комуністичної демонстрації у с. Потуржин, С. Бойко разом з іншими особами співав «Інтернаціонал»²⁶.

Акт обвинувачення супроти ліворадикальних активістів прокуратура Замостя затвердила наприкінці жовтня 1925 р., а вже 25 січня – 3 лютого 1926 р. С. Бойко разом з іншими 54-ма мешканцями Холмщини постав перед Окружним судом Замос-

²² APZ, zesp. 99, sygn. 1, s 46.

²³ APZ, zesp. 99, sygn. 22, s. 1, 46.

²⁴ Держархів Волинської обл., ф. П-597, оп. 1, спр. 5, арк. 37.

²⁵ Там само, арк. 36.

²⁶ Там само, арк. 36 зв.

тя. Прокуратура звинувачувала підсудних у приналежності до структур КПЗУ Грубешівського повіту Люблінського воєводства та намаганні «відірвати» західноукраїнські землі від Польщі з подальшим приєднанням до Радянської України. Обвинуваченим інкримінувалися статті 102 та 132 Кримінального кодексу Польщі, які торкалися антидержавної діяльності²⁷.

Адвокатом С. Бойка на цьому суді виступив відомий галицький громадсько-політичний та військовий діяч, суддя та багаторічний правозахисник Степан Шухевич – дядько Романа Шухевича – одного з лідерів ОУН та головнокомандувача Української повстанської армії. С. Шухевич не тільки надавав правовий захист багатьом обвинуваченим під час «політичних процесів» у Другій Речі Посполитій, але й був активним учасником боротьби за незалежність Української держави у роки польсько-української війни 1918–1919 рр.²⁸

У міжвоєнний час С. Шухевич повернувся до адвокатської практики й виступав захисником під час багатьох політичних процесів у Східній Галичині, Волині та Холмщині, маючи серед клієнтів як представників українського національного підпілля, так і комуністичних активістів. Підсумовуючи результати одного з судових процесів з 1923 р., С. Шухевич зазначав у спогадах, що були опубліковані у Лондоні після Другої світової війни:

«Від того часу аж до 1926 року я боронив ще не в однім комуністичнім процесі. Всі ті справи мали в дійсності щиро український характер»²⁹.

Упродовж 1926 р. С. Шухевич виступав захисником на різних судових процесах проти комуністичних діячів, які мали місце у Замості, Красниставі, Володимирі, Ковелі, Луцьку, Рівному, Дуб-

²⁷ Там само, арк. 46 зв. ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1, спр. 13, арк. 1–1 зв.

²⁸ *Разиграєв О.В.* Степан Шухевич – адвокат, військовий, суддя (штрихи до історичного портрета) // *Адвокатура України: забуте і невідоме.* Серія «Нариси з історії адвокатури України». Вип. 2. / за ред. І. Б. Василик. – К.: КВІЦ, 2016. – С. 445–473.

²⁹ *Шухевич С.* Моє життя. Спогади. – Лондон: Вид-ня Укр. видав. спілки, 1991. – С. 289.

но та Кременці. На думку адвоката, багато справ супроти членів КПЗУ було сфабриковано правоохоронними органами³⁰. Будучи одним із адвокатів на відомому «Володимирському процесі 151-го» 1926 р., С. Шухевич зазначав, що серед підсудних лише кілька осіб насправді сповідували комуністичну ідеологію, натомість, інші були «українцями, мешканцями Володимира», які «про комуну і комуністів [...] знали лише з книжок»³¹.

Слухання вищезазначеної кримінальної справи в Окружному суді Замостя супроти 54-х мешканців Холмщини тривали 9 днів. Під час суду С. Бойко заперечив приналежність до КПЗУ, ствердивши, що попередні зізнання поліції давав під тиском слідчого³². На початку 1926 р., місцева легальна преса писала:

«Дня 1 лютого ц[ього] р[оку] покінчилася перед окружним судом у Замості карна розправа проти п'ятдесятьох чотирьох Українців Холмщини [...] Прокуратура обвинувачувала всіх [...], що в 1924 і 1925 рр. на терені Грубешівського повіту належали до Комуністичної партії Західної України, котра поставила собі за завдання насильно перевести зміну державного устрою в Польщі, відірвати землі "т[ак] зв[аної] Західної України" від Польщі і прилучити їх до Радянської України. Обвинувачені – в переважачій частині селяни різного віку, переважно молодь. Усі назагал представляються дуже симпатично. Всі свідомі Українці [...] Розправи провадив тактовно віцепрезес суду Бзовський. Замітна була також ухвала суду, коли при кінці розправи прокуратор предложив лист обвинуваченого Степана Бойка, писаний до своєї мами з тюрми, в котрім, як твердив прокуратор, мало бути признання до вини. Суд не допустив цього доказу, бо родинні кореспонденції становлять тайну дотичних осіб і без їх призову можна з них користати тільки в незвичайних випадках»³³.

Згідно рішення Окружного суду Замостя, С. Бойка було засуджено до 4-х років позбавлення волі. Після оголошення вироку та до часу набуття ним законної сили С. Бойко, які й інші особи засуджені на терміни ув'язнення 6 і 4 роки, перебував у

³⁰ Шухевич С. Моє життя. Спогади. – С. 309.

³¹ ЦДАЛ України, ф 371, оп. 1, спр. 4, арк. 62.

³² Держархів Волинської обл., ф. П-597, оп.1, спр.5, арк. 36 зв.

³³ ЦДАЛ України, ф 371, оп. 1, спр. 13, арк. 111.

Люблінській тюрмі³⁴. Цей пенітенціарний заклад I класу належав до найбільших в'язниць Польщі з можливістю утримання понад 450 осіб, термін ув'язнення яких складав понад 3 роки³⁵. Власне, саме тому С. Бойка й скерували до цієї тюрми до пенітенціарного закладу у Замості. У середині 1920-х рр. джерела фіксують використання фізичної сили охоронцями проти політичних в'язнів у Люблінській тюрмі³⁶.

Після ухвалення обвинуваченого вироку мати С. Бойка – Олександра скерувала 29 лютого 1926 р. до адвоката С. Шухевича лист з подякою та проханням про подання апеляції, де, зокрема, зазначалося:

«На руки шановного пана меценаса С. Шухевича. Шановний пане меценасе! З огляду на те, що з причин незалежних від мене прибути до Вас на місце до Львова безпосередньо я не можу, тому звертаюсь до Вас листівно. Безмежні страждання і нечисленні щоденні турботи, які принесло мені ув'язнення мого сина Степана, які рівно ж моє безвідрядне положення – ось ті мотиви, які здається повинні вистарчити на пробачення мені. [...] Після одержання мого листа прошу покійрно з'їздити у Замостьську в'язницю до сина і порозумітись з ним у справах оборони на апеляційному процесі [...] В своєму листі прошу зазначити належний Вам гонорар за оборону, але шановний пане оборонцю все-ж таки прошу зважати на моє безвідрядне положення, в якому я знаходжуся [...] син мій був одиноким кормителем цілої родини. [...] Мушу щиро подякувати Вам за оборону, яку Ви взяли у Замостьському процесі, де безумовно своєю обороною все ж таки зменшили кару в'язнів, а в тому числі й мого сина [...]»³⁷.

³⁴ ЦДІАЛ України, ф 371, оп. 1, спр. 13, арк. 126.

³⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa... – S. 556; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 czerwca 1928 r. o wykonaniu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 marca 1928 r. w sprawie organizacji więziennictwa... – S. 1476.

³⁶ Sprawozdanie Komisji powołanej do zbadania stosunków w więzieniach z czynności dokonanych w 1924 i 1925 r. // Przegląd Więziennictwa Polskiego. – 1926. – № 8(15). – S. 12.

³⁷ ЦДІАЛ України, ф. 371, оп. 1, спр. 13, арк. 120–120 зв.

Апеляційний розгляд справи, в якій фігурував С. Бойко, було призначено на 24 серпня 1926 р. у Люблінському суді. Захисником останнього знову виступив С. Шухевич. Рішення суду попередньої інстанції було залишено без змін³⁸. 25 серпня, після оголошення ухвали суду, обвинувачені почали співати українською мовою «Інтернаціонал», а також пісню «Не пора москалеві і ляхові служити» (за мотивами відомого вірша І. Франка «Не пора» зі збірки «З вершин і низин» [1880 р.]. – *О. Р.*), вигукувати гасла «Геть білий терор!». Викликана до судової зали поліція почала «заспокоювати» засуджених й конвоювала їх до Люблінської в'язниці. Під час транспортування до згаданого пенітенціарного закладу ліворадикали продовжили співати пісні. Усе це привертало увагу перехожих, які їх супроводжували. Вже біля тюремної брами поряд із засудженими налічувалося кілька сотень сторонніх осіб. Перед входом до в'язниці засуджені почали вигукувати гасла «Нехай живе революція!», «Нехай живе комунізм!» та ін.³⁹ Згодом С. Бойка перевели з тюрми м. Люблін до в'язниці II класу у м. Ленчиця, що розташовувалася у центральній частині Польщі – Лодзькому воєводстві⁴⁰.

Луцький краєзнавець І. Левчук так характеризував відбування чотирирічного покарання С. Бойком:

«Саме там, в тюрмі, він організував комуну, яка домоглася дозволу одержувати деякі газети і журнали, а згодом, налагодивши канал доставки нелегальної і легальної літератури, навіть впорядкував систему навчання для в'язнів. За роки ув'язнення Степан побував у тюрмах Замостя, Красностава, Любліна, Ленчиці і скрізь зарекомендував себе як розумну і сильну духом людину. За тюремними мурами разом з ув'язненим доктором філософії, членом ЦК Комуністичної партії Польщі Романом Яблонським він організував навчання революційної теорії. Вчився сам і вчив товаришів. Саме тут він досконало опанував німецьку мову, вивчив французьку. Ветеран Польської Об'єднаної Робітничої Партії Роман Яблонський так згадує про Бойка: «Він (Бойко) дуже багато працював над дальшим розвитком своїх знань і здібно-

³⁸ ЦДІАЛ України, ф 371, оп. 1, спр. 13, арк. 109, 127, 142.

³⁹ Держархів Волинської обл., ф. П 597, оп. 1, спр. 5, арк. 52.

⁴⁰ Там само, арк. 56.

стей... Був врівноважений і рішучий... Словом, це була людина не лише високого інтелекту, але й з твердим характером, людина, на яку можна було покластися..."»⁴¹.

Після звільнення з тюрми С. Бойко повернувся до активної ліворадикальної діяльності. За короткий проміжок часу він зумів очолити кілька окружних комітетів КПЗУ. У період партійної роботи на Волині С. Бойком проводилася активна пропагандистська діяльність, що полягала у поширенні листівок, відозв та брошур, де висвітлювалися переваги радянського устрою⁴². Аналіз діяльності КПЗУ упродовж 1927–1938 рр. у світлі рапортів слідчої служби Волинського воєводства дозволяє ствердити, що 1930 р. був періодом зміцнення ліворадикального руху. Відповіддю влади на активність комуністів стало посилення стосовно них репресій. Так, у вересні 1930 р. поліція викрила ряд комуністичних активістів у м. Володимирі та Рівненському повіті, а вже наприкінці того ж року було паралізовано діяльність окружного комітету КПЗУ у Луцьку та найбільш активних партійних ланок на теренах Горохівського, Ковельського та Володимирського повітів⁴³.

Загалом, восени 1930 р. поліція арештувала 175 комуністичних діячів⁴⁴. Варто зауважити, що репресії ліворадикалів у цей час тривали не тільки на Волині, а й у Східній Галичині та Холмщині⁴⁵. 19 листопада 1930 р. у м. Луцьку поліцейські арештували С. Бойка. Документи польської поліції і прокуратури твердили, що С. Бойко невдовзі після арешту здійснив втечу під час конвоювання, стрибнув з мосту і втопився у р. Стир⁴⁶.

⁴¹ Левчук І. Товариш Степ: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://volyntimes.com.ua/news/259>. – Дата звернення: 1.04.2020.

⁴² Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Волинська область. / голов. редкол.: Тронько П.Т. (голова) та ін.; редкол. тому: Клімаш І.С. (голова) та ін. – К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1970. – С. 29.

⁴³ Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 2426, арк. 3.

⁴⁴ Історія міст і сіл Української РСР: в 26 т. Волинська область. – С. 29.

⁴⁵ Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 5, спр. 1546, арк. 8.

⁴⁶ Там само, ф. 46, оп. 9 а, спр. 916, арк. 2. Про вбивство С. Бойка див. більше: Razyhrayev O., Policja Państwowa II Rzeczypospolitej wobec ruchu komunistycznego na Wołyniu w latach 1926–1939 // Komuniści w II Rzeczypospo-

Так, виконуючий обов'язки начальника слідчого управління Волинського воєводського управління державної поліції підкомісар С. Д'ерцевіль у повідомленні до прокурора при Луцькому окружному суді від 20 листопада 1930 р. писав:

«Повідомляю пана прокурора, що після кількаденного нагляду в м. Луцьку на залізничному вокзалі 19.XI. о 0.40 год[ині] у м. Луцьку був затриманий Степан Бойко – діяч ЦК КПЗУ, який на даний час діяв у Волинському окрузі [...] Під час обшуку у нього були виявлені окуляри [...] і календар на 1930 р. із нотатками. Вищеназваний був відправлений у слідче управління, де під час допиту зізнався, що має речові докази щодо комуністичної діяльності, які зберігаються в певному помешканні у передм[істі] Гнідава і що це помешкання може показати. Зважаючи на те, що затримання Степана Бойка могло бути поміченим, а у зв'язку з виданням доказових матеріалів належало б приступити до ліквідації комуністичної організації в Луцьку, доручив о 4-ій год[ині] того ж дня ст[аршому] пшод[овнику] сл[ідчої] сл[ужби] Мар'яну Ткачуку, щоб разом з роз[відником] Яном Вишневським відправилися з затриманим Степаном Бойком у передм[істя] Гнідава, щоб той показав будинок, де він заховав речові докази. Близько 5-ої год[ини] ст[арший] пшод[овник] Ткачук повідомив по телефону, що затриманий Степан Бойко, намагаючись втекти, на мосту над річкою Стир зіскочив з мосту через бар'єр і впав у річку, що він чув плескіт [...], але не зауважив, щоб Степан Бойко випливав з річки і дістався берега. Відповідно до цього я організував пошуки вздовж берега річки Стир, а також пошуки на річці жердинами. Однак ці заходи до сьогодні не дали результату [...]»⁴⁷.

На підставі зізнань поліцейських прокуратура від 27 листопада 1930 р. зробила висновок, що

«Степан Бойко дійсно стрибнув з мосту в річку Стир [...]»⁴⁸.

КПЗУ та Міжнародна організація допомоги борцям революції (МОДР) відразу ж висунули власну версію загибелі свого провідника. На їхню думку, С. Бойка було вбито під час допиту

litej. Ludzie – struktury – działalność / red. M. Bukala i M. Krzysztofinski. – Rzeszów: IPN, 2015. – S. 451–455.

⁴⁷ Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9 а, спр. 916, арк. 3.

⁴⁸ Там само, арк. 12.

службовцями польської поліції за участі заступника начальника з «політичних питань» Слідчого управління у м. Луцьку комісара С. Заремби. Такої ж думки притримувалися й повоєнні вітчизняні радянські історики. Згідно тверджень Р. Оксенюка, комісар С. Заремба для отримання «бажаної інформації» застосовував тортури під час допитів, а 19 листопада 1930 р. вбив секретаря окружного комітету КПЗУ С. Бойка та викинув його тіло в р. Стир⁴⁹.

Слід зауважити, що таке твердження мало підстави, адже навіть міністр внутрішніх справ Другої Речі Посполитої Ф. Славой-Складковський зауважив серйозні проблеми з дисципліною у слідчій службі Волинського воєводства⁵⁰. Попри офіційну версію місцевої поліції та прокуратури щодо утоплення С. Бойка у р. Стир під час спроби втечі з-під арешту, все ж таки, на початку лютого 1931 р. міністр Ф. Славой-Складковський звільнив із займаної посади начальника Слідчого управління у м. Луцьку комісара Ю. Недзялковського, а також його заступника, вже згадуваного комісара С. Зарембу⁵¹.

Значні проблеми із дисципліною серед працівників слідчої служби Волинського воєводства на початку 1930-х рр. констатував дослідник історії органів внутрішніх справ та спеціальних служб міжвоєнної Польщі А. Місюк, який так описує вищезазначені події:

«[...] Служба на східних кресах особливо деморалізує впливала на службовців поліції. У 1931 р. зафіксовані серйозні зловживання серед працівників Слідчого управління в м. Луцьку. Справа набула широкого розголосу. Її порушували й парламентарі у сеймі. Міністр внутрішніх справ був змушений створити надзвичайну міністерську комісію з метою вивчення деталей цієї події. В результаті, з лав поліції було звільнено начальника Слідчого управління та кількох його співпрацівників»⁵².

⁴⁹ Держархів Львівської обл., ф. 121, оп. 2, спр. 141, арк. 48; *Оксенюк Р.* Нариси історії Волині: 1861–1939. – С. 220.

⁵⁰ Archiwum Akt Nowych (AAN), zesp. 1306, sygn. 180/1, t. 3, s. 1.

⁵¹ Українська нива. – 1931. – 16 лютого. – С. 4.; Діло. – 1931. – 8 лютого. – С. 4.

⁵² *Misiuk A.* Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania. – Warszawa: PWN, 1996. – S. 274.

Польська громадська організація «Ліга захисту прав людини і громадянина» (1921–1937) в одному із циркулярів теж згадувала зловживання у слідчій службі Волинського воєводства:

«Роками доходили до суспільства понурі вісті про те, що діялося в закутках Слідчого управління у Луцьку [...] навіть Міністр внутрішніх справ, генерал Славой-Складковський мусив визнати з сенатської трибуни, що дефензива [політична поліція. – О. Р.] Луцька заслуговує на розігнання, однак, практично, на жаль, окрім усунення начальника [С.] Заремби, там небагато змінилося на краще. Луцьк, мусимо визнати з боєм, зростає до розмірів символу, який характеризує цілу систему [...]»⁵³.

Варто зауважити, що звинувачення на адресу С. Заремби щодо побиття заарештованих мали місце ще у 1920-х рр.⁵⁴

17 травня 1931 р. польський поліцейський В. Бахора, який служив у Луцькому комісаріаті, під час патрулювання міста помітив в р. Стир труп керівника волинського осередку КПЗУ С. Бойка, який плив за течією річки. Вже наступного дня у Луцькій повітській лікарні була проведена судмедекспертиза, яка не виявила слідів насильницької смерті на тілі й констатувала її настання внаслідок утоплення⁵⁵.

Трагічна загибель С. Бойка зумовила використання його імені в комуністичній пропаганді. Він став своєрідним «символом» боротьби проти «буржуазної та панської» Польщі. У комуністичній пропаганді залишився й комісар С. Заремба, який згадувався у численних листівках та брошурах як «кат Волині»⁵⁶. Службовці слідчої поліції Волинського воєводства, в тому числі С. Заремба, М. Ткачук, а також В. Постович були згодом згадані у вірші польського поета, представника революційної лірики, учасника польсько-більшовицької війни В. Броневського (1897–1962) «Поліцейські пси в Луцьку»⁵⁷.

⁵³ AAN, 1306, sygn. 180/1, t. 3, s. 1.

⁵⁴ Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 1 а, спр. 308, арк. 1–8; спр. 311, арк. 1–17; AAN, zesp. 1305, sygn. 179/2, s. 7.

⁵⁵ Держархів Волинської обл., ф. 46, оп. 9 а, спр. 916, арк. 14, 15, 20.

⁵⁶ AAN, zesp. 1294. KPZU, sygn. 165/V t.89, s. 1–4, 9–10, 12, 26.

⁵⁷ Broniewski W. Psy policyjne w Łucku: [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.poema.art.pl/site/itm_142388_psy_policyjne_w_ucku.

Варто відмітити, що про смерть С. Бойка ішлося у МОДРівських пропагандистських матеріалах за 1931 р., що відклялися серед матеріалів Державного архіву Львівської області та Центрального державного архіву громадських об'єднань України⁵⁸. Так, у листівці за червень 1931 р. зазначалося:

«[...] В Луцьку на поліції при допитах в грудні 1930 р. замордували українського селянина Стефана Бойка, а трупа кинули в річку. Знасилувано жінок, тортували і мордують даліше арештованих революційних діячів [...] Великі тюрми в Польщі, а зокрема на Зах[ідній] Україні – Луцьк, Львів, Перемишль, Равіч стали тереном садистичних розправ і знущань розбещених жандармів криво банд тюремників на чолі з прокураторами [...]»⁵⁹.

В іншій листівці з 1931 р., підписаній ЦК МОДР та ЦК КПЗУ читаємо:

«Польська фашистівська дефензива мордує та звірсько катує в поліційних арештах в Луцьку борців за ваше визволення. Під проводом кривавого ката Заремби, керівники дефенживи тортувають в тюремних казематах борців Революції [...]»⁶⁰.

Арештовані одночасно з С. Бойком восени 1930 р. члени та симпатки КПЗУ упродовж 19 лютого – 14 квітня 1934 р. поставили перед Луцьким окружним судом. Це був один з найбільших судових процесів над комуністами у міжвоєнному центрі Волинського воєводства. У науковій літературі цей суд називали «Луцький процес 56-и». У радянській історіографії він більш відомий, як «Луцький процес 57-и». П'ятдесят сьомим підсудним символічно виступав секретар Волинського окружного комітету КПЗУ С. Бойко, який вже до цього часу встиг перетворитися на ключовий елемент комуністичної пропаганди⁶¹. Згідно національної приналежності, серед 56 підсудних 29 ста-

html. – Дата звернення: 1.04.2020. Див. також: *Snyder T. Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę. – Kraków: Wyd-wo Znak, 2008. – S. 196.*

⁵⁸ Держархів Львівської обл., ф. 121, оп. 2, спр. 141, арк. 48.

⁵⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 6, оп. 1, спр. 651, арк. 18.

⁶⁰ Там само, спр. 318, арк. 1–1 зв.

⁶¹ *Оксенюк Р.Н. Нариси історії Волині: 1861–1939. – С. 239–241.*

новили українці, 20 – євреї та 7 – поляки⁶². За інформацією правозахисної організації Другої Речі Посполитої «Ліга захисту прав людини і громадянина», підсудні під час слідства піддавалися тортурам, а умови їхнього утримання були вкрай незадовільними⁶³. Про резонанс Луцького судового процесу свідчить той факт, що ця подія зацікавила навіть французьких письменників – прихильника марксизму А. Барбюса та лауреата нобелівської премії Р. Ролана, які ще у 1920-х рр. створили Французький комітет боротьби за амністію політичних в'язнів у Польщі.

Проблематика Луцького судового процесу 1934 р. порушувалася й у відозвах місцевого окружного комітету МОДРу, де особливий наголос робився на застосуванні фізичного насильства над підслідними особами.

«Вже від 3-х тижнів триває у Луцьку Великий Політичний Процес! Перед панським судом стало 57-ох робітників, селян і працюючих інтелігентів [...] Трудящі Зах[ідної] Укр[аїни] добре пам'ятають пацифікацію в 1930 р., коли то в другий рік світової кризи почала тріщати навіть "Тюрма Народів" Польща. [...] і хоч не раз перед і після тої пам'ятної осені 1930 р. гуляв на наших землях польський фашизм, але те, що сталося тоді в Луцьку і в Галичині, в сотнях українських сіл було так жахливим [...] Цілими тижнями катовано й тортуровано у в'язниці волинського воеводи найбільш активних і відважних [...] Під оком і особистим доглядом воеводи й прокуратора фашистські посіпаки на чолі з Зарембою і Ткачуком знущалися над жертвами фашизму, викручувано члени, ламано ребра, відбивали легені, серце, печінки, нирки, напувано сифілістичною уриною, гвалтовано жінок, а тов[ариша] Ст[епа]на Бойка, якого цілими годинами клали на розжарене вугілля, замучено на смерть» –

ішлося у березневій відозві 1934 р. Луцького окружного комітету⁶⁴. Ще одна з листівок Луцького комітету МОДРу укладена власноруч (без дати) згадувала не лише С. Бойка, а й закликала до масового вступу до організації⁶⁵.

⁶² Українська нива. – 1934. – 25 лютого. – С. 4; 25 березня. – С. 3; 22 квітня. – С. 1.

⁶³ AAN, zesp. 1306, sygn. 180/1, t. 3, s. 2–3.

⁶⁴ Державний архів Волинської обл., ф. 46, оп. 9, спр. 2458, арк. 6.

⁶⁵ Там само, арк. 25.

У 1934 р. С. Бойко уже згадувався у пропагандистській брошурі авторства Б. Пясецького «Луцьк – місто тортур», що була опублікована у видавництві ЦК МОДР СРСР у Москві. Там, зокрема, згадувалися окремі службовці слідчої поліції на чолі з С. Зарембою та зазначалося, що вони використовували під час допитів голки, гумові палиці, пляшки, гострі лійки, кайдани та мотузки. Окремо наголошувалося на вбивстві С. Бойка внаслідок тортування під час допиту. У цій брошурі також цитувалися слова одного із обвинувачених на Луцькому судовому процесі О. Шехтера:

«Є міста парків, міста храмів, міста хмарочосів. Луцьк теж виборів світову славу. Луцьк – це місто тортур»⁶⁶.

Отже, постать С. Бойка була неоднозначною та суперечливою й становила вагомий елемент нелегального суспільно-політичного життя Холмщини, Волині та Східної Галичини міжвоєнної доби. Незважаючи на нетривале життя та ще менший період політичної активності, С. Бойко залишається одним з ключових діячів КПЗУ. Досліджуваний уродженець Холмщини вже з початку входження регіону до Другої Речі Посполитої розпочав роботу, спрямовану проти польської присутності, поширював комуністичну ідеологію націоналістичного спрямування, а зі створенням КПЗУ – став її активним членом. Широкої популярності С. Бойка сприяла не лише його помітна партійна діяльність, в тому числі керування Станіславським, Львівським (підміським), Холмським та Волинським окружними комітетами, але й участь в якості підсудного у важливому в історії ліворадикального руху Холмщини судовому процесі 1926 р. над 54-ма мешканцями цього регіону, трагічна загибель у 1930 р. та використання його постаті у комуністичній пропаганді упродовж 1930-х рр. Особливу увагу у цьому контексті варто звернути на резонансний Луцький судовий процес 1934 р. супроти членів та симпатиків КПЗУ.

Попри те, що С. Бойко «боровся за відірвання західноукраїнських земель від Польщі та приєднання їх до Радянської України», варто розуміти, що тогочасні націонал-комуністи

⁶⁶ Держархів Волинської обл., ф. 1, оп. 2, спр. 682 а, арк. 5, 7–7 зв.

сприймали це як «звільнення українських земель від польського гніту». Також потрібно враховувати, що активна діяльність останнього припадала на 1920-ті рр. – час успіхів українізації та НЕПу у Радянській Україні. Відтак, сприйняття радянської дійсності ним та іншими націонал-комуністами визначалося цими подіями. Натомість, вже у 1930-ті рр. – часи Великого голоду і масового терору – самі члени КПЗУ поступово стають жертвами репресій.

Постать С. Бойка використовувалася у комуністичній пропаганді й після Другої світової війни. Так, у 1969 р. у контексті урочистих заходів «з нагоди 30-ї річниці приєднання Західної України до УРСР» у м. Луцьку на вул. Радянській (нині – Лесі Українки) С. Бойку спорудили пам'ятник. Монумент розміщувався неподалік колишнього Тринітарського монастиря, де в міжвоєнний час локалізувався Луцький окружний суд. Навесні 2016 р. у рамках загальнодержавної кампанії декомунізації пам'ятник С. Бойку було демонтовано й передано на зберігання до Волинського обласного краєзнавчого музею⁶⁷.

REFERENCES

1. Broniewski, W. Psy policyjne w Łucku. Retrived April 1, 2020, from: http://www.poema.art.pl/site/itm_142388_psy_policyjne_w_ucku.html. [in Polish].
2. Hon, M.M. (2005). Zovnishnii chynnyk antypolskoho povstanskoho rukhu na Volyni (1921–1925). *Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu «Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoï istorii»*, 4, 55–61. [in Ukrainian].
3. Kenney, P. (2017). *Dance in Chains: Political Imprisonment in the Modern World*, New York: Oxford University Press. [in English].
4. Kucherepa, M. and Davydiuk, R. (2001). *Volyns'ke Ukrains'ke Ob'iednannia (1931–1939)*. Luts'k: Nadstyr'ia. [in Ukrainian].
5. Kucherepa, M.M. (2003). Ukrainskyi politychnyi rukh na Volyni u 1920-kh rokakh: sproba kontseptualnoho bachennia. *Velyka Volyn*. T. 30. 139–149. [in Ukrainian].

⁶⁷ Комуністичному пам'ятнику Бойку у Луцьку знайшли нове місце: [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/society/komunistychnomu-pamiatnyku-boyku-u-lutsku-znayshly-nove-mistse>. – Дата звернення: 1.04.2020.

Памятник С. Бойку в м. Луцьку. Фото автора, 2013 р.

6. Levchuk, I. *Tovarysh Step. Volyntimes*. Retrived April 1, 2020, from: <https://volyntimes.com.ua/news/259>. [in Ukrainian].
7. Misiuk, A. (1996). *Policja Państwowa 1919–1939: powstanie, organizacja, kierunki działania*. Warszawa: PWN. [in Polish].
8. Mykhajliuk, O. H. (1988). *Istoriia Volyni. 3 najdavnishykh chasiv do nashykh dniv*. L'viv: Vyscha shkola. [in Ukrainian].
9. Naumenko, K. Ye. (2003). *Bojko Stepan Ivanovych*. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy: (Vol. 1)*. Retrived May 21, 2020, from: http://www.history.org.ua/?termin=Bojko_S [In Ukrainian].
10. Oksenyuk, R. N. (1970). *Narys istoriyi Volyni (1861–1939)*. Lviv: Vydavnyctvo Lvivskogo universytetu. [in Ukrainian].
11. Razyhrayev, O. (2015). *Policja Państwowa II Rzeczypospolitej wobec ruchu komunistycznego na Wołyniu w latach 1926–1939*. In Bukala, M., Krzysztofiński, M. (Ed.) *Komuniści w II Rzeczypospolitej. Ludzie – struktury – działalność*. (pp. 447–463). Rzeszów: Wydawnictwo IPN. [in Polish].
12. Razyhrayev, O. (2016). *Stepan Shukhevych – advokat, vijs'kovyj, suddia (shtrykhy do istorychnoho portreta). Advokatura Ukrainy: zabute i nevidome. Serii «Narysy z istorii advokatury Ukrainy»*. Vol. 2, 445–473. [in Ukrainian].
13. Razyhrayev, O. (2018). *Po obydvu boky frontu. Hromads'ki orhanizatsii na Volyni v roky Velykoi vijny: 1914–1918 rr.* Luts'k: Vezha-Druk. [in Ukrainian].
14. Razyhrayev, O. (2019). *Policja Państwowa w województwie wołyńskim w okresie międzywojennym*. Warszawa: Wydawnictwo IPN. [in Polish].
15. Razyhrayev, O. (2020). *Stepan Bojko. Yak diad'ko Shukhevycha zakhyschav holovnoho komunista Volyni. Khroniky Liubarta*. Retrived April 1, 2020, from: <http://www.hroniky.com/articles/view/451-stepan-boiko-iak-diadko-shukhevycha-zakhyschav-holovnoho-komunista-volyni?fbclid=IwAR3dHEnRHqHCnXB9CAI3nD7mhMTh-XXA3qI8R62-xjGKzxef439SvOKIPd0> [In Ukrainian]; *Istorychna pravda*. Retrived April 1, 2020, from: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2020/03/24/157231/>. [in Ukrainian].
16. Shukhevych, S. (1991). *Moie zhyttia. Spohady*. London: Vydannia Ukrains'koi vydavnychoi spilky. [in Ukrainian].
17. Slyvka, Yu. Yu. (1985). *Zaxidna Ukrayina v reakcijnij polityci polskoyi ta ukrayinskoyi burzhuaziyi (1920–1939)*. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

18. Snyder, T. (2008). *Tajna wojna. Henryk Jozewski i polsko-sowiecka rozgrywka o Ukrainę*. Krakow: Wydawnictwo Znak. [in Polish].
19. Tron'ko, P.T. (Comps). (1970). *Istoriia mist i sil Ukrains'koi RSR: v 26 t. (Volyns'ka oblast')*. Kyiv: Holov. red. Ukr. rad. entsyklopedii AN URSS. [in Ukrainian].
20. Vasyuta, I.K. (1971). *Selyanskyj rux na Zaxidnij Ukrayini v 1919–1939*. Lviv: Vydavnyctvo Lvivskogo universytetu. [in Ukrainian].
21. Zaitsev, O.Yu. (1993). Predstavnyky ukrainskykh politychnykh partii Zakhidnoi Ukrainy v parlamenti Polshchi (1922–1939). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 1, 72–83. [in Ukrainian].

Razyhrayev O. Stepan Boyko (1901–1930): national communist and political prisoner of interwar Poland

Purpose – to study the illegal left-radical political activity of one of the leaders of the Communist Party of Western Ukraine (CPWU) in Kholmshchyna, Eastern Galicia and Volyn S. Boyko and its consequences in the individual and general party dimension on the basis of little-known documents from the funds of central and regional archives of Ukraine and Poland.

The research methodology is based on the use of general scientific and specific historical research methods, including problem-chronological, synchronic, diachronic, comparative-historical, biographical, microhistory and other.

Conclusions. The figure of S. Boyko is ambiguous and contradictory, and is an important element of the illegal socio-political life of Kholmshchyna, Eastern Galicia and Volyn in the interwar period. Despite his short life and even shorter period of political activity, S. Boyko remains to be one of the key figures of the CPWU. From the beginning of the region's entry into the Second Polish Republic he started work against the Polish presence, spreaded the communist ideology of nationalist orientation, and became an active member of the CPWU after the establishment of this political institution. S. Boyko's wide popularity was facilitated not only by his notable party activities, including the rule of the Stanislav, Lviv (suburban), Kholm and Volyn district committees of the CPWU, but also by a number of other events. In particular, participation as a defendant in the important in the history of the left-radical movement of Kholmshchyna litigation in 1926 in *Замоңж* against 54 inhabitants of this region, his tragic death in 1930 and the use of his figure in communist propaganda during the 1930s. Special attention in this context should be paid to the resonant Lutsk litigation in 1934 against the members and sympathizers of the CPWU. S. Boyko remained in communist propaganda after World War II. One of its manifestations was the construction of the monument

to S. Boyko in 1969 in Lutsk, on the occasion of the 30th anniversary of the «reunification» of Western Ukraine with the Ukrainian Soviet Socialist Republic. The monument was dismantled in the context of a nationwide decommunization campaign several years ago.

Key words: Volyn, Eastern Galicia, Kholmshchyna, S. Boyko, CPWU, political prisoner, repressions.

<https://doi.org/10.15407/vuchk2020.01.176>

УДК 929(477)Павло Ладан

Олександр РУБЛЬОВ*

**«Наша людина у Берліні»:
Павло Ладан (1892–1933) – манівцями
націонал-комунізму й кремлівської розвідки**

Мета – на підставі опублікованої літератури, архівних джерел й новітньої просопографічної інформації провести реконструкцію біографії Павла Степановича Ладана – відомого діяча північноамериканського й європейського комуністичного руху, одного з керівників Компартії Західної України (КПЗУ), нелегального співробітника ІНО ОГПУ СРСР, помічника резидента ОГПУ СРСР у Берліні «по українській лінії».

Методологія і методи. У статті використані антропологічний та просопографічний підходи під час відтворення основних етапів біографії П.Ладана. Були задіяні також біографічний, проблемно-хронологічний, конкретно-пошуковий, історико-генетичний, порівняльного аналізу, лінійно-хронологічний методи, методи психологічної та історичної реконструкції.

* *Рубльов Олександр Сергійович* – доктор історичних наук, професор, вчений секретар Інституту історії України НАН України, завідувач відділу історії державного терору радянської доби Інституту історії України НАН України; e-mail: rublow@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4529-9419>.